
УДК 811.161.2'373.46

Галина Тимошик (м. Львів)

ЛАТИНСЬКІ БІБЛІЄАНТРОПОНІМИ У НОВОЧАСНИХ ПЕРЕКЛАДАХ СВЯТОГО ПИСЬМА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Сукупність антропонімів у межах біблійного тексту формує цілісну систему, у якій найменування чітко диференціюються за мовою-джерелом. Окрему групу з-поміж біблієантропонімів утворюють латинські власні назви людей. Давньоримський іменник є специфічним і має ряд особливостей, що дозволяють упізнати і виокремити його серед розмаїття антропонімних формул Новозавітного Канону.

Ключові слова: біблієантропоніми, латинські біблієантропоніми, давньоримський антропонімікон.

Одне із чільних місць у релігійній системі християнізованого світу займає латиномовна культура, яка має тривалу писемно-мовну традицію і продовжує бути актуальною і на сучасному етапі „для західної християнської культури” [5] і не лише для неї.

Соціолінгвістичні параметри латинської мови склалися специфічно; вона належить до переліку профетичних (апостольських) мов, тобто мов, якими фіксувалися сакральні тексти певного віровчення [2: 259 — 260]. Вивчення латиномовних елементів, презентованих у канві давньогрецького тексту Новозавітного Канону і трансформованих у новочасні україномовні переклади Святого Письма, сприятиме глибшому пізнанню багатопланової мовної природи сакрального тексту. Одним із вимірів побутування латиномовного субстрату у структурі святописемного тексту є ономастичний вимір.

Латинські біблієантропоніми є, безперечно, органічною складовою біблійної антропонімної системи, хоча над ними превалюють інші системи найменувань. Тобто, за кількістю представлених у біблійному тексті онімів давньоримський антропонімікон є вторинним порівняно із давньоєврейським та давньогрецьким.

© Г. ТИМОШИК, 2009

Давньоримська система найменувань була предметом наукових студій багатьох зарубіжних і вітчизняних мовознавців, культурологів, істориків. Проблему давньоримського ономастикону у своїх дослідженнях висвітлювали: М. Каява [10], І. Каянто [9], Л. Робер [13], О. Селоміз [14, 15], Г. Солін [17, 18, 19, 20], В. Шульце [16], С. Соболевський [4], В. Римша [3] та ін.

Для розуміння специфіки та особливостей системи найменувань Давнього Риму пропрієтими вивчалися на окремому синхронному зрізі [7, 8, 12].

Проблемі латинської ономастики був присвячений міжнародний колоквиум [11]. Біблієоніми новочасних перекладів святописемних текстів тривалий час перебували на периферії наукових зацікавлень вітчизняної науки про мову, а тому потребують окремого дослідження.

Давньоримські найменування у новочасних перекладах Святого Письма мають різноманітну структуру. Більшість імен уживається одноосібно, тобто у тексті переважають однокомпонентні найменування. За усталеною градацією системи найменувань древніх римлян, вони можуть належати до різних компонентів антропонімної формули: до **praenomen**, **nomen**, **cognomen** чи до **agnomen**. Незважаючи на те, що у давньоримській системі найменування використовуються трикомпонентна система найменувань, у новозавітному тексті трапляються здебільшого однокомпонентні назви, у яких складно розпізнати, до якого компоненту найменування воно належить — власне ім'я, родове ім'я, фамільне ім'я, прізвище. Однак специфіка контекстуальних реалізацій однокомпонентних давньоримських ономастиконів у текстах перекладу дозволяє припустити, що ці конструкції (однокомпонентні за структурою) більше нагадують преномени, тобто власні імена. Отже, власними іменами у новозавітних текстах можемо вважати і ті латинські преномени, які ми технічно віднесли до другої підгрупи, і поодинокі номени, і когномени, і агномени: Aquila¹ (ч) → Аквіла² (чол. р.)² → Аквіла (1а)³, Аквила, Авкила (1б),

¹ У статті спочатку подаємо латинську форму імені із Biblia sacra. Iuxta Vulgatam Versionem. Editionem quartam emendatam cum sociis B. Fischer, H.I. Frede, H. F. D. Sparks, W. Thiele. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart. –1994.

² Дії — Дії святих апостолів; Зн. в. — Знахідний відмінок; 3 Ів — Третє послання Івана; Кол — Послання апостола Павла до колоссян; 1 Кор — Перше послання апостола Павла до коринтян; присв. прикм. — присвійний прикметник; Рим — Послання апостола Павла до римлян; Род. в. — родовий відмінок; 2 Сол — Друге послання апостола Павла до солунян; 1 Тим — Перше послання апостола Павла до Тимофія; 2 Тим — Друге послання апостола Павла до Тимофія; Филип — Послання апостола Павла до филип'ян; чол. р. — чоловічий рід.

³ Для розрізнення новочасних україномовних перекладів Святого Письма Новозавітного Канону ми вводимо нумерацію, яка ґрунтується на хронологічному принципі, відповідно до часу виконання перекладу: (1а) — Святе письмо Нового Завіту мовою русько-українською переклала вкупі П.А. Куліш и Д-р И. Пулюй, Відень, 1871. — Печатано у Львові в друкарні Товариства імени Шевченка, 1880; (1б) — Святе письмо Старого і Нового Завіту мовою русько-українською / Репринтне видання Нью-

Акіла (2), Акіла (3, 4) [Дії 18: 26]; Achaicus (чол. р.) → Ἀχαϊκός → Ахаїк (1а), Ахаїк (1б, 3, 4); Ахаїк (2) [1 Кор 16: 17]; Gallio (-onis) (чол. р.) → Γαλλίων → Галион (1а), Галион (1б), Галліон (2), Галліон (3, 4) [Дії 18: 14]; Julius (чол. р.) → Ἰούλιος → Юлий (1а/б), Юлій (2, 3, 4) [Дії 27: 3]; Lucius (чол. р.) → Λουκάς → Лука (1а, 2), Лука (1б, 3, 4) [2 Тим 4:11]; Clementes (чол. р.) → Κλήμης → Климент (1а, 2), Климент (1б, 3, 4) [Филп 4:3]; Cornelius (чол. р.) → Κορνήλιος → Корнелій (1а), Корнелій (1б), Корнілій (2), Корнилий (3, 4) [Дії 10:1,2]; Crescens (чол. р.) → Κρήσκης → Крискент (1а), Крискент (2), Крискент (1б, 3, 4) [2 Тим 4:10]; Crispus (чол. р.) → Κρίσπος → Крист (1а), Крісп (1а, 2), Крисп (1б, 3,4) [Дії 18:8]; Marcus (чол. р.) → Μάρκος → Марко (1а, 2), Марко (1б, 3, 4); [Дії 12:12]; Urbanus (чол. р.) → Οὐρβανός → Урбан (1а, 2), Урбан (1а, 3, 4) [Рим 16:9]; Paulus (чол. р.) → Παῦλος → Павел (Павелъ) (1а), Павел (1б), Павло (2, 3, 4) [Дії 14:11]; Pudens (чол. р.) → Ποῦδης → Пуд (1а/б, 2, 3, 4) [2 Тим 4:21]; Publius (чол. р.) → Πόπλιος → присв. прикм. — Публіів (1а) Публиів (1б), Публіів (2); Публій (3, 4); [Дії 28:8]; Rufus (чол. р.) → Ῥούφος → (Зн. в.) Руфа (1а/б, 2), Руфа (3, 4) [Рим 16:13]; Silvanus (чол. р.) → Σιλουανός → Силуан (1а, 2), Силуан (1б, 4), Сильван (3) [2 Сол 1:1]; Tertius (чол. р.) → Τέρτιος → Тертій (1а), Тертій (1б), Тертій (2), Терцій (3, 4) [Рим 16:22]; Tertullus (чол. р.) → Τέρτυλλος → Тертил (1а), Тертил (1б, 2, 4); Тертул (3) [Дії 24:2]; Titus (чол. р.) → Τίτος → Тит (1а/б, 2, 3, 4) [2 Тим 4:10]; Felix (чол. р.) → Φήλιξ → Феликс (1а), Феликс (1б), Фелікс (2), Фелікс (3, 4) [Дії 24:27]; Fortunatus (чол. р.) → Φορτουνάτος → присв. прикм. Фортунатів (1а), Фортунатів (1б); Фортунат (2), Фортунат (3, 4) [1 Кор 16:17]; Phygelus (чол. р.) → Φύγελος → Фигел (1а), Фигел (1б), Фігел (2), Фігел (3, 4) [2 Тим 1:15].

Окремо виділяємо двокомпонентні найменування, які диференціюємо залежно від того, які компоненти давньоримської антропонімної формули вони поєднали у собі: 1) **номен + когномен**: Sergius Paulus (Σέργιος Παῦλος → у старости Сергія Павла (1а), у старости Сергія Павла (1б), при проконсулі Сергії Павлі (2), з проконсулом Сергієм Павлом (3), при проконсулі Сергії Павлі (4) [Дії 13:7]. У новозавітному тексті двокомпонентна номінація Σέργιος Παῦλος уживається разом із титулом ἀνθύπατος — проконсул⁴; Porcius Festus (Πόρκιος Φήστος) — Порцій Фест (1а, 2) Порцій Фест (1а, 3, 4) [Дії 24:27]; Pontius Pilatus

Йорк, Лондон, 1930. Переклад П.О. Куліша, І.С. Левицького і д-ра І. Пулюя. — Союз біблійних товариств, USA, Sweden, 1991 (у статті аналізуємо обидві редакції Кулішевого перекладу, оскільки вони відрізняються одна від одної); (2) — Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена / Переклав І. Огієнко. — Druckhaus Gummersbach, West-Germany, 1988; (3) — Святе Письмо Старого та Нового Завіту / Перек. з давньогрецької І. Хоменко-Плюта. — United Bible Societies, 1990; (4) — Новий Завіт Господа нашого Ісуса Христа: З 4-го повного перекладу Біблії / Пер. з давньогрецької о. Рафаїл Турконяк. — К, 2000.

⁴ Древнегреческо-русский словарь [сост. И. Х. Дворецкий]: в 2 т. — М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. — Т.1. — С. 150.

(Πιλάτος Πόντιος) → при Понтийському Пилаті (1а), при Понтийському Пилаті (1б), за Понтія Пилата (2), при Понтийському Пилаті (3), при Понтії Пилаті (4) [1 Тим 6:13]; Claudius Lusias (Κλαύδιος Λυσίας) → Клавдій Лісія (1а), Клавдій Лизія (1б), Клавдій Лісій (2), Клавдій Лісій (3), Клавдій Лисій (4) [Дії 23:26]; 2) **преномен + когномен**: Titus Justus (Τίτιος Ἰούστος) → Тит (1а/б), Тит Юст (2, 3, 4) [Дії 18:7]. Грецький оригінал подає три варіанти використання цього імені, залежно від текстових редакцій: Τίτιος Ἰούστος, або Τίτιος, або Ἰούστος. Обираючи ту чи ту текстову редакцію оригіналу, автори перекладів по-різному передають назву особи: або як однокомпонентну – Тит (1а/б), або двокомпонентну – Тит Юст (2, 3, 4) [2 Тим 4:10]; 3) **преномен + етнонім**: Lucius Cyrenensis (Λούκιος Κυρηναίος) → Лукий Киринейський (1а), Лукий Киринейський (1б), кіринейянин Луцій (2), Лукий Киренейський (3), Луцій киринеєць (4) [Дії 13:1]; Gaius Derbeus (Γάϊος Δερβαίος) → Гай Дервянин (1а) Гай Дервянин (1б), Гай дерв'янин (2), Гай з Дерби (3), дервієць Гай (4) [Дії 20:4]; Gaio et Aristarcho Macedonibus (Γάϊον καὶ Ἀριστάρχον Μακεδόνας) → (Род. в.) Гайя та Аристарха Македонян (1а), Гайя та Аристарха Македонян (1б), Гая та Аристарха, македонян (2), Гая та Аристарха, македонян (3), Гая та Аристарха – македонців (4) [Дії 19:29]; Thessalonicensium vero Aristarchus et Secundus (Θεσσαλονικέων δὲ Ἀριστάρχος καὶ Σεκούδος) → Солуняне Аристарх та Секунд (1а), Солуняне Аристарх та Секунд (1б), Аристарх та Секунд із Солуня (2), Аристарх та Секунд із Солуня (3), солуняне Аристарх і Секунд (4) [Дії 20:4].

У новозавітному тексті виявлено приклад трикомпонентної номінації, що має таку структуру: **номен + патронім + етнонім** → Σόπατρος Πύρρου Βεροιατος [Дії 20:7]. Як зазначає Н.В.Подольская, “патронімічні імена (у нашому випадку патронім є одним із компонентів складного найменування) були відомі у Греції і Римі” [6: 104]. Зважаючи на різну текстову редакцію оригінального тексту Σόπατρος Πύρρου Βεροιατος або Σόπατρος υἱὸς Βέρου, автори новочасних перекладів по-різному подають це ім'я: (Sopater Pyrrhi Beroensis) → Сосипатр Верієць (1а/б), Сопатер Піррив із Верії (2), Сопатер, син Пірра, з Верії (3), син Пірра Сопатер з Верії (4) [Дії 20:4].

Варто зауважити, що у площині новозавітного тексту є імена, що належать одній особі, однак у певних контекстуальних реалізаціях вони можуть бути однокомпонентними (містять один компонент антропонімною формули) або двокомпонентними (містять два компоненти антропонімною формули): Lucius (Λούκιος) → Лукий (1а/б); Лукий (2) Лукий (3, 4); [Рим 16:21]; та Lucius Cyrenensis (Λούκιος Κυρηναίος) → Лукий Киринейський (1а), Лукий Киринейський (1б), кіринейянин Луцій (2), Лукий Киренейський (3), Луцій киринеєць (4) [Дії 13:1]; Festus (Φήστος) → Фест (1а/б, 2, 3, 4) [Дії 25:1]; та Porcius Festus (Πόρκιος Φήστος) → Порцій Фест (1а, 2) Порцій Фест (1а, 3, 4) [Дії 24:27]; Pilatus (Πιλάτος) → Пилат (1а), Пилат (1б, 2, 3, 4) [Ів 19:30]; та Pontius Pilatus (Πιλάτος Πόντιος) → Понтийський Пилат (1а), Понтийський Пилат (1б), Понтії Пилат (2, 3, 4) [Дії 4: 27].

Також у новозавітному тексті виділяємо біблієантропоніми, які використовуються для найменування: двох [1: 458] — 1) четвертий римський імператор sub Claudio (ἐπί Κλαυδίου) — за Клавдія кесаря (1а), за Клавдія кесаря (1б), за Клавдія (2), за Клавдія (3, 4) [Дії 11:28]; 2) військовий трибун, що командував в Єрусалимі римським гарнізоном: Claudius Lusias (Κλαύδιος Λυσίας) — Клавдій Лисія (1а), Клавдій Лизія (1б), Клавдій Лісій (2), Клавдій Лісій (3), Клавдій Лисій (4) [Дії 23:26]; трьох [1: 434 — 435] — 1) прізвище Йосифа Варсави: Ioseph qui vocabatur Barsabban qui cognominatus est Iustus (Ἰωσήφ τὸν καλούμενον Βαρσαββάν ὃς ἐπεκλήθη Ἰούστος) [Дії 1:23]: Іосифа, званого Варсавою, котрого звали також Юстом (1а), Йосифа, званого Варсавою, котрого звали також Юстом (1б), Йосифа, що Варсавою зветься, і що Юстом був названий (2), Йосифа, що зветься Варсавою, на прізвище Юст (3), Йосипа, якого називали Варсавою, який був прозваний Юстом (4); 2) прізвисько християнина з Коринту Iustus (Ιούστος) → Юста (1а/б), Тита Юста (2), Тит Юст (3, 4) [Дії 18:7]; 3) юдеохристиянин, від імені якого Павло вітає церкву в Колосах: et Iesus qui dicitur Iustus (καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰούστος) — та Ісус на прізвище Юст (1а), та Ісус, на прізвище Юст (1б), Ісус, на прізвище Юст (2), Ісус, названий Юстом (3), Ісус, на прізвище Юст (4) [Кол 4:11]; та чотирьох осіб [1: 182] — 1) македонський християнин і супутник апостола Павла: Gaio et Aristarcho Macedonibus (Γάϊον καὶ Ἀριστάρχον Μακεδόνας) Гайя та Аристарха Македонян (1а), Гайя та Аристарха Македонян (1б), Гая та Аристарха, македонян (2), Гая та Аристарха, македонян (3), Гая та Аристарха — македонців (4) [Дії 19:29]; 2) супутник апостола Павла, що супроводжував його на шляху із Македонії в Малу Азію: Gaius Derbeus (Γάϊος Δερβαίος) — Гай Дервянін (1а) Гай Дервянин (1б), Гай дерв'янин (2), Гай з Дерби (3), дєрвієць Гай (4) [Дії 20:4]; 3) коринтянський християнин, якого охрестив Павло: Gajus (Γάϊος) → Гай (1а/б, 2, 4), Гай (3) [1 Кор 1:14], 4) адресат 3 Послання Івана: Gaio carissimo (Γάϊω τῷ ἀγαπητῷ) — Гаїові любому (1а), Гаїові любому (1б), улюбленому Гаєві (2, 4), улюбленому Гаєві (3) [3 Ів 1:1].

У різножанрових текстах Новозавітного Канону по-різному подаються антропонімні формули давньоримської системи найменувань. Найуживанішими латинські біблієантропоніми є у жанрі новозавітного епістолярію та Діяннях (Діях) апостолів. Незважаючи на те, що у новозавітному тексті імена давньоримського ономастикону представлені неповно, фіксують лише окремих фрагмент давньоримського іменника та не дають змоги побачити цілісну антропонімну систему, все ж таки вони презентують окрему і надзвичайно важливу складову біблійної пропріальної лексики Новозавітного Канону.

1. Библиейская энциклопедия Брокгауза. Chrisliche Verlagsbuchhandlung Paderborn. Lexicon zur Bibel. 1994. Brockhaus Verlag Wuppertal. / [авт.-сост. Фриц Ринекер, Герхард Майер]; пер. с нем. В. М. Иванова и др. — Кременчуг, 1999. — 1088 с.
2. Мечковская Н. Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов / Н. Б. Мечковская. — М.: Агентство „ФАИР”, 1998. — 352 с.

Латинські біблієантропоніми у... перекладах Святого Письма українською...

3. Римша В. П. К изучению древних антропонимических систем. Греки и римляне / [В. П. Римша и др.] // Системы личных имен у народов мира. — М., 1986. — С. 368 — 375.
4. Соболевский С. И. Римские имена / С. И. Соболевский // Грамматика латинского языка. Часть теоретическая. Морфология и синтаксис. Учебник. Репринтное издание. — М.: Лист Нью, 2003. — С. 412.
5. Стасюк Ю. Латинский язык в современной католической церкви / Ю. Стасюк // http://www.binetti.ru/studia/stasiuk_5/s/html
6. Словарь русской ономастической терминологии [авт.-сост. Н. В. Подольская]. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Наука, 1988. — 190 с.
7. Dondin-Payre M., Raepsaet-Charlier M.-Th. Noms, identite s culturelles et romanisation sous le Haut-Empire / M. Dondin-Payre, M.-Th. Raepsaet-Charlier. — Bruxelles, Le livre Timperman, 2001. — 774 p.
8. Kajanto I. Onomastic Studies in the Early Christian Inscriptions of Rome and Carthage / I Kajanto. — Helsinki, 1963. — (Acta Instituti Romani Finlandiae, II, 1). — 141 p.
9. Kajanto I. The Latin Cognomina / I Kajanto. — Helsinki, 1965. — (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum, 36, 2).— 418 p.
10. Kajava M. Roman Female Praenomina. Studies in the Nomenclature of Roman Women / M. — Rome, 1994. — (Acta Instituti Romani Finlandiae 14).— 289 p.
11. L'onomastique latine — L'onomastique latine // Colloques internationaux du C.N.R.S. Paris 13–15 octobre 1975. — Paris, 1977.
12. Lőrincz B., Redő Fr. Onomasticon provinciarum Europae Latinarum //— Budapest, 1994. — Archeolinqua, 3. vol. 1. — 364 p.
13. Rober L. Noms indigènes dans l'Asie-mineure gréco-romaine. Première partie // — Paris, 1963. — 659 p. (Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut francais d'archéologie d'Istanbul, 13).
14. Salomies O. Die römischen Vornamen. Studien zur römischen Namengebung — Helsinki, 1987. — (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litteratum, 82). — 466 p.
15. Salomies O. Adoptive and Polyonymous Nomenclature in the Roman Empire — Helsinki, 1992. — (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litteratum, 97).— 179 p.
16. Schulze W. Zur Geschichte lateinischen Eigennamen — Berlin, 1904. — Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-historische Klasse, Band V, 5. — 647 p.
17. Solin H. Beiträge zur Kenntniss der griechischen Personennamen in Rom // Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litteratum, 48. — Helsinki, 1971. — 171 p.
18. Solin H., Salomies O. Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum. 2é ed. — Hildesheim — Zurich — New York, 1994. — 474 p. (Alpha–Omega. Reihe A, 80).
19. Solin H. Die stadtrömischen Slavenamen: Ein Namenbuch. Drei Teile. — 3 vol. (I. Latenische Namen; II. Griechische Namen; III. Barbarische Namen). — Stuttgart, 1996. — 727 p. (Forschungen zur antiken Sklaverei. Beiheft, 2).
20. Solin H. Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch. 2é ed. — Berlin — New York, 2003. — 1716 p.

Halyna Tymoshyk (Lviv)

LATIN BIBLICAL ANTHROPONYMS IN MODERN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE HOLY SCRIPTURES

The totality of anthroponyms in the biblical text is an integral system where personal names vary by their source language. A separate group of biblical anthroponyms is formed by Latin personal names. The old Latin noun demonstrates a number of features making it highly distinctive among the variety of anthroponymic formulae in the Holy Gospels.

Keywords: biblical anthroponyms, latin anthroponyms, Old Roman personal names.